

12. Погребной Т.М. Теория права: Учебн. пособие / Т.М. Погребной. – Харьков: Гос. специализир. изд-во "Основа", 2003. – 128 с.

13. Прилипко С.М. Трудове право України: Підручник / С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко. – Х.: Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2008. – 664 с.

14. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав / В.П. Грибанов. – М.: Статут, 2000. – 411 с.

УДК 351.743

С.М. Пашков

ОЦІНКА ЯК ВИД КОНСАЛТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті розглядаються окремі напрямки консалтингової діяльності, проблеми їх юридичної детермінації та розмежування.

Ключові слова: *консалтингова діяльність; рейтингова оцінка; оціночна діяльність; скорингова оцінка.*

В статье рассматриваются отдельные направления консалтинговой деятельности, проблемы их юридической детерминации и разграничения.

Ключевые слова: *консалтинговая деятельность; рейтинговая оценка; оценочная деятельность; скоринговая оценка.*

Separate directions of consulting activity and problem of their legal decision and differentiation are examined in the article.

Key words: *consulting activity; rating estimation; evaluation activity; score estimation.*

Сучасна ринкова економіка є конкурентною економікою, тому із зростанням конкуренції значно змінилася роль споживача. Змагання між виробниками привело до розподілу масового ринку на відносно невеликі сегменти, де вже споживач диктує свої умови виробникам, а не навпаки. Відбувається перехід до нової моделі бізнесу, у багатьох областях індустрії акценти змістилися у бік пропозиції (і, відповідно, попиту) послуг на виконання певних робіт, навчання, аналіз і оцінку ринку – на консалтинг.

Консалтинг вирішує питання управлінської, економічної, фінансової, інвестиційної діяльності організацій, стратегічного планування, оптимізації загального функціонування компанії, ведення бізнесу, дослідження і прогнозування ринків збуту, руху цін і т.д. Іншими словами, консалтинг – це будь-яка допомога, що надається зовнішніми консультантами, у вирішенні певної проблеми. Економі-

чні та організаційні аспекти консалтингу досліджували М. Зільберман [1], Горобець О. [2] та ін. Юридичні аспекти досліджувались Шарковой Г. [3], Науменко А. [4]. Але в цілому дана проблема мало досліджена юридичною наукою.

Мета даної статті - дослідити співвідношення понять "консалтингова діяльність" та "оціночна діяльність", знайти критерії відокремлення оціночної діяльності від суміжних напрямків консалтингової діяльності.

На жаль, вітчизняне законодавство не проводить розмежування цих понять, про що можуть свідчити відповідні нормативні акти, наприклад, Положення про порядок організації та проведення конкурсів на право виконання консалтингових (консультаційних, аудиторських, юридичних та оціночних) послуг [5].

Однак, як вірно зазначив С. Алексеев, не можна забувати важливі вимоги щодо наукової термінології - її однозначність, сувору визначеність, ясність, стійкість, сумісність з усім комплексом термінів, які вживаються у науці. Збагачення понятійного апарату повинно здійснюватися не за рахунок втрати точності термінів, оскільки тоді втрачається координованість наукових понять [6, с. 35-36].

Послуги, що надаються консалтинговими компаніями, можуть мати наступні основні форми: 1) аналітична діяльність (аналіз і оцінка внутрішньогосподарської і фінансової діяльності підприємства-клієнта, аналіз інвестиційних проектів, дослідження діяльності конкурентів, ринків збуту, руху цін і т.д.); 2) прогнозування (на основі проведеного аналізу і використовуваних консультантом методик - складання прогнозів по вказаних вище напрямках); 3) консультації з питань, що стосуються як діяльності компанії-клієнта, так і ринку в цілому; 4) ревізія діяльності підприємства-клієнта; 5) участь в діяльності підприємства-клієнта (стратегічне планування, вирішення сукупності проблем, пов'язаних з організацією управління в різних сферах діяльності підприємства, а також розробка і впровадження інформаційних систем, системна інтеграція і т.д.).

Оціночна ж діяльність має більш чітко визначені правові форми і межі, оскільки ґрунтується на відповідній законодавчій базі, насамперед, Законі "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" [7] (далі - Закон про оцінку). Згідно ст. 3 цього Закону "оцінка майна, майнових прав (далі - оцінка майна) - це процес визначення їх вартості на дату оцінки за процедурою, встановленою нормативно-правовими актами...і є результатом практичної

діяльності суб'єкта оціночної діяльності". Але поняття "оцінка" поступово розпоршується, з'являються нові різновиди оцінки: "рейтингова оцінка", "скорингова оцінка" та ін. Чи можна їх вважати оцінкою відповідно до Закону про оцінку? Необхідно конкретизувати ці поняття та їх правові характеристики.

1. Рейтингова і оціночна діяльність. Рейтингова оцінка отримала юридичне закріплення в Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання, схваленої розпорядженням Кабінета Міністрів України № 208-р від 1 квітня 2004 р. [8].

Згідно Загальних положень цього документу, "рейтингова оцінка запроваджується в Україні для визначення кредитного ризику в розрізі регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання. Використання результатів оцінки дасть змогу інвесторам визначити інвестиційну привабливість її об'єктів."

Концепція визначає критерії, що досліджуються під час проведення рейтингової оцінки, на основі результатів якої встановлюється ступінь кредитного ризику, пов'язаного з об'єктом оцінки, яка оформляється як кредитний рейтинг, визначений за Національною рейтинговою шкалою [9]. По закінченні роботи складається звіт, що містить обґрунтування кредитного рейтингу.

Кредитний рейтинг базується на відомостях (зокрема на даних звіту аудитора), що подаються об'єктом оцінки, і публічній інформації про об'єкт оцінки та середовище його діяльності.

Рейтинговою оцінкою (або рейтингуванням) займаються спеціальні агентства (далі - уповноважені агентства), уповноважені Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку (згідно Указу Президента України №1063/2011 від 23.11.2011 Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку [10]).

Не заглиблюючись в особливості рейтингової оцінки регіонів та галузей економіки, зупинимось на п. 5 Концепції "Рейтингова оцінка суб'єктів господарювання". Під час проведення рейтингової оцінки суб'єкта господарювання проводиться якісний та кількісний аналіз результатів його фінансово-господарської діяльності, визначаються:

1). Галузеві характеристики: ступінь галузевих ризиків для суб'єкта господарювання з вивченням перспектив розвитку відповідної галузі, її конкурентоспроможності, циклів ділової активності, ефективності державного регулювання.

Аналізуються основні параметри найважливіших сегментів ринку (його обсяг та структура, характер попиту), структура галузі (кіль-

кість конкурентів та розподіл ринку між ними), механізм ціноутворення в галузі, диференціація продукції (робіт, послуг), експортний потенціал.

У процесі визначення галузевих ризиків аналізується ефективність державного регулювання галузі (передусім це стосується таких галузей, як електроенергетика, машинобудування), оцінюється порядок ліцензування діяльності суб'єкта господарювання, наявність пільг та державного регулювання цін, стандартів якості продукції (робіт, послуг).

2). Організаційно-правова структура. У процесі проведення оцінки організаційно-правової структури суб'єкта господарювання аналізується ефективність корпоративного управління, характер відносин між власниками і органами управління та з органами державної влади, а також відповідність його діяльності законодавству.

Визначаються основні показники діяльності суб'єкта господарювання (величина активів, капіталу, реалізації, доходу, чисельність працівників). Проводиться оцінка кваліфікації та спеціалізації працівників, рівня оплати та мотивації праці, роботи підрозділів і осіб, відповідальних за кожний з напрямів діяльності.

Під час аналізу проводиться оцінка діяльності пов'язаних юридичних осіб та партнерів суб'єкта господарювання, характеру відносин між ними.

3). Операційні ризики. У процесі проведення аналізу операційних ризиків суб'єкта господарювання оцінюється його здатність раціонально управляти фінансами. Аналізуються його становище на ринку, показники результатів діяльності та державної підтримки (бюджетне фінансування, державне замовлення, податкові пільги, гарантії).

Проводиться оцінка виробничих потужностей, ресурсної бази, а також виробничих ризиків суб'єкта господарювання на підставі результатів аналізу показників його прибутковості та фінансової стійкості, розподілу грошових потоків, потреби в інвестиціях.

4. Аналіз фінансового стану. Під час проведення аналізу фінансового стану суб'єкта господарювання оцінюється механізм планування, обліку та моніторингу фінансової діяльності.

Визначається структура капіталу, потреба в інвестиціях, ліквідність активів, динаміка дебіторської та кредиторської заборгованості, доходів і витрат, прибутку і рентабельності, ефективність внутрішнього фінансового контролю.

Аналізуються державні цільові програми та договори суб'єкта господарювання, здатність їх виконувати, ризиковість господарської

діяльності, порядок ведення бухгалтерського та податкового обліку; ефективність управління операційними, фінансовими та інвестиційними потоками, порядок прийняття рішень. Визначаються показники поточної ліквідності та платоспроможності.

Оцінюються інформаційні технології, що використовує суб'єкт, прозорість та відкритість його діяльності, порядок оприлюднення інформації про її результати.

Таким чином, відмінності між рейтинговою оцінкою (рейтингуванням) та оціночною діяльністю полягають в наступному: 1) об'єктом рейтингування насамперед є інформація (що подається об'єктом рейтингування, а також публічна інформація про даний об'єкт), об'єктом оцінки є майно (його вартість); 2) рейтингування має абстрактний характер (фактично збирається і аналізується вся доступна інформація про об'єкт), оцінка має конкретний характер (оцінюється конкретне майно на конкретну дату); 3) в основі рейтингування лежить статистика, соціологія, політологія, менеджмент і т.н., оцінка базується, перш за все, на правових нормах; 4) змінити присвоєний рейтинг уповноважене агентство може в будь-який час за власною ініціативою, змінити звіт про оцінку майна можна тільки за бажанням власника; 5) результати оцінки можна оспорювати (піддати незалежному рецензуванню), результати рейтингування оскаржити неможливо.

2. Скорингова і оціночна діяльність. Після виходу з фінансової кризи останніх років вітчизняні банки прагнуть збільшувати обсяги споживчого кредитування. Але споживачі масово стикаються з неприємними для себе змінами: банки примушують заповнювати численні анкети, вказувати інформацію не тільки майнового, але й особистого характеру і т.ін. До того ж значно побільшали випадки відмов у кредитах, але надана громадянами інформація залишається в банках. Певна частина громадян занепокоєна такою ситуацією (можливими витоками інформації), а деякі недобросовісні юристи навіть обіцяють в судовому порядку примусити банк не тільки повернути отриману інформацію, а й навіть видати кредит. Отже потенційні позичальники зіткнулися з новим банківським явищем - скоринговою оцінкою, або скорингом.

Скоринг (від англ. score - бал) - це система, яка на основі кредитних історій банку оцінює вірогідність дефолту потенційного позичальника, виходячи з його соціально-демографічних характеристик. Маючи базу цих "поганих" і "хороших" кредитів, фінустанова за до-

помогою статистичних інструментів може виявити чинники, що впливають на здатність і бажання клієнта повернути борг. Скорингова система приймає рішення за лічені секунди, позбавлена суб'єктивізму і містить накопичену базу знань по усьому доступному портфелю позичальників.

Скорингова оцінка виникла в США. У 1941 р. Д. Дюран уперше застосував методику класифікації кредитів на "погані" і "хороші". У часі це співпало з Другою світовою війною, коли майже усі кредитні аналітики були мобілізовані на фронт, і банки зіткнулися з необхідністю термінової заміни цих фахівців. Банки змушували своїх аналітиків перед уходом складати перелік правил, якими слід було керуватися при ухваленні рішення про видачу кредиту, щоб аналіз міг проводитися неспеціалістами. Це і стало прообразом майбутніх експертних (скорингових) систем. А вже на початку 50-х рр. в Сан-Франциско була створена перша консалтингова фірма в області скоринга [11, с. 5].

Сьогодні у світовій практиці існує два основні методи оцінки ризику кредитування, які можуть застосовуватися як окремо, так і разом: суб'єктивний висновок експертів або кредитних інспекторів; автоматизовані системи скоринга.

Фінансові установи нічого не приховують так ретельно, як інформацію про критерії відбору позичальників: інформацією про те, які параметри враховуються в скоринговій моделі банку, володіють всього декілька його співробітників. І це недивно, оскільки шахрайство із споживчими кредитами не припиняється. За словами експертів, в типовій скоринговій моделі від 13 (для споживчого кредитування) до 25 (для автокредитування або іпотеки) параметрів [12, с. 3].

Банки будують скорингові моделі трьома основними способами. По-перше, можна взяти профіль певного цільового клієнта і під нього створити модель. Тобто модель буде порівнювати позичальника з тією клієнтською базою, яка є в розпорядженні банку на момент створення моделі. Другий спосіб - придбати вже готову модель, запозичену з іншої країни. В цьому випадку можна упевнено сказати, що певний час вона буде потребувати "налаштування" під кредитну політику даного банку. Безумовно, в цей період банк втратить достатньо грошей, поки система не стане більш ефективною.

Третій спосіб дозволяє створити модель, близьку до ідеальної. Саме так діють потужні банки, виходячи на ринок з новими кредитними продуктами. Для цього на початковому етапі від застосування скоринга відмовляються взагалі, видаючи кредити всім бажаючим.

Банк проводить лише стандартний security check, щоб відсіяти шахраїв. Набравши історію по двох-трьох тисячах дефолтів, банк може починати розробку своєї ідеальної скорингової моделі. Однак неважко підрахувати, які збитки можуть чекати на банк. Так, при середній сумі кредиту в 5-10 тис. доларів "ціна досвіду" складе порядку 10-20 млн. доларів. Отже не кожен банк здатен на такі втрати.

У скорингу існує дві основні проблеми. Перша полягає в тому, що класифікація вибірки робиться тільки по тих клієнтах, яким дали кредит. Ми ніколи не дізнаємося, як би повели себе клієнти, яким в кредиті було відмовлено: цілком можливо, що певна їх частина виявилася б цілком сумлінними позичальниками.

Друга проблема полягає в тому, що з часом змінюються стан економіки держави, соціально-економічні умови, що впливають на поведінку людей. Тому будь-яку скорингову модель необхідно удосконалювати, розробляти нові параметри з найбільш "свіжих" клієнтів, періодично перевіряти якість роботи системи і, коли якість погіршується, розробляти принципово нову модель. На Заході нова модель розробляється в середньому раз в півтора роки, період між заміною моделі може варіюватися залежно від того, наскільки стабільною була економіка в цей час.

Тим, кому відмовили в кредиті вже в декількох банках, не варто втрачати надію: з часом банки можуть змінити свою систему цінностей, або зміниться список банків, працюючих на роздрібному ринку. Згідно із західною статистикою, середня тривалість життя банку, працюючого на ринку споживчого кредитування, складає сім років.

Тим більше не варто користатися послугами сумнівних юристів, які прикриваючись Законом України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні", обіцяють примусити банк провести оцінку платоспроможності клієнта і на підставі цієї оцінки аргументувати причини відмови у видачі кредиту і т.ін.

Згідно ст. 7 Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні", оцінка майна проводиться у випадках, встановлених законодавством України, міжнародними угодами, на підставі договору, а також на вимогу однієї з сторін угоди та за згодою сторін. Закон встановлює вичерпний перелік підстав для обов'язкового проведення оцінки.

Якщо потенційний позичальник бажає взяти кредит під заставу майна, звісно оцінка такого майна буде проведена саме на підставі зазначеного закону. Але коли мова йде про споживчий кредит без

застави, будь-які апеляції до Закону "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" безпідставні.

Таким чином, відмінності між скоринговою та оціночною діяльністю полягають в наступному: 1) об'єктом скорингу насамперед є особа (потенційний клієнт), об'єктом оцінки є майно (його вартість); 2) оцінка майна проводиться на підставі нормативних актів, скоринг здійснюється на підставі внутрішніх банківських актів; 3) скоринг має абстрактний характер (потенційний клієнт порівнюється з ідеальною моделлю), оцінка має конкретний характер (оцінюється конкретне майно); 4) в основі скорингу лежить статистика, соціологія, математика і т.н., оцінка базується, перш за все, на правових нормах; 5) змінити скорингову модель банк може в будь-який час, змінити методики оцінки майна без законодавчих змін неможливо; 6) результати оцінки можна оспорювати (рецензувати), результати скорингу (як і рейтингування) оскаржити неможливо.

Узагальнюючи викладене, можна зробити наступні висновки.

1. Поняття "консалтинг" має універсальний характер. Між тим юридично коректного поняття "консалтинг" в законодавстві України не існує. Саме через універсальність його досить складно сформулювати.

2. Одним з найбільш широких напрямів консалтингової діяльності є оціночна діяльність. Вона, як видно, також має декілька суміжних напрямків, між якими існують суттєві відмінності.

3. Очевидно, що роль юристів (насамперед, законодавців) полягає в тому, щоб провести більш чітке розмежування суміжних напрямків оціночної діяльності; поняття "рейтингова оцінка", "скорингова оцінка" і власне "оцінка" (в значенні Закону про оцінку).

Використана література :

1. Зильберман М. Консалтинг [Текст] : методы и технологии: пер. с англ. / М. Зильберман. - СПб. [и др.] : Питер, 2007. - 426 с.

2. Горобець О. С. Консалтинг як сфера підприємницької діяльності в Україні / Горобець О.С. // Социально-экономические аспекты промышленной политики. - Донецк, 2007. - Т. 3. - С. 224-231.

3. Шаркова Г. Ю. Договір консалтингу [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Шаркова Ганна Юрївна; НДІ приват. права і підприємства НАПрН України. - К., 2011. - 20 с.

4. Науменко А. Оценка как вид хозяйственной деятельности / Науменко А. // Підприємництво, господарство і право. - 2007. - № 11. - С. 52-55.

5. Про затвердження Положення про порядок організації та проведення конкурсів на право виконання консалтингових (консультаційних, аудиторських, юридичних та оціночних) послуг: Наказ Національного агентства України з управління державними корпоративними правами № 131 від 15 липня 1999 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – № 39. – Ст. 120.

6. Алексеев С.С. Общая теория права. – М.: Юридическая литература, 1981. – Т. 1. – 360 с.

7. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України № 2658-III від 12 липня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 47. – Ст. 251.

8. Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2004 р. № 208-р // Офіційний вісник України. – 2004. – № 14. – Ст. 976.

9. Про затвердження Національної рейтингової шкали: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2007 р. № 665 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 32. – Ст. 1294.

10. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку: Указ Президента України від 23.11.2011 № 1063/2011. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 94. – Ст. 3415.

11. Г. Андреева. Скоринг как метод оценки кредитного риска / Г. Андреева // Банковские технологии. – 1996. – № 8. – С. 5-8.

12. А. Пищулин. Скоринг в украинских банках / А. Пищулин // Эксперт. – 22.11.2007. – С. 3-4.

УДК 347.921

І.М. Лукіна

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ПРО ЦИВІЛЬНУ ПРОЦЕСУАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Представлена наукова стаття присвячена дослідженню питань правового статусу цивільної процесуальної відповідальності. Розкриває дискусійні питання існування цивільної процесуальної відповідальності. Визначає, що цивільна процесуальна відповідальність є самостійним різновидом юридичної відповідальності, яка з метою забезпечення єдності її застосування повинна мати легальне визначення в законодавстві України. Функціонування санкцій цивільної процесуальної відповідальності можливо тільки в механізмі цивільних процесуальних правовідносин.

Ключові слова: суд, суддя, учасники розгляду справи, примус, правоздатність, правопорушення, юридична відповідальність, цивільна процесуальна відповідальність.